

odpowiednie dać rzeczy...

Interpunkcja w kilku punktach

Wykład prof. Jerzego Podrackiego pozwolił nam usystematyzować reguły sztuki często chyba lekceważonej lub traktowanej po macoszemu przez autorów, w tym i przez tłumaczy mających na co dzień do czynienia z systemami interpunkcyjnymi wielu języków. Trudno ująć ten temat inaczej, jak po prostu wyliczając szczegółowe zasady.

Spis zasad

A. Zbieg znaków interpunkcyjnych

1. Zbieg wielokropka z innym znakiem interpunkcyjnym

Jeśli wielokropek zbiega się z kropką, przecinkiem lub średnikiem, to znaki te się opuszcza. Jeśli zaś z pytajnikiem, wykrzyknikiem lub pauzą, to się je zachowuje, np.: *Oddam ci dług... ale nie wiem kiedy. Czy jej można wierzyć...?*

2. Spotkanie wstawki nawiasowej ze znakiem interpunkcyjnym

Znak emocjonalno-znaczeniowy (pytajnik, wykrzyknik lub wielokropek) stoi przed nawiasem. Jeśli dodatkowo wstawka nawiasowa kończy zdanie, stawia się po niej kropkę. Z kolei znak dzielący (przecinek, średnik, myślnik, kropka) umieszcza się po nawiasie. Znaki odnoszące się do tekstu w takiej wstawce znajdują się przed nawiasem zamykającym. Przykłady: *Ja ci pokażę! (groźnie podniósł rękę). Główne części zdania (tj. podmiot i orzeczenie) to początek szkolnej składni. Czy możesz mi zdradzić (mów tylko prawdę!), kiedy urządzisz przyjęcie.*

3. Zbieg znaku zapytania z innym znakiem interpunkcyjnym

Zwłaszcza przy wyliczeniu, po znaku zapytania może stanąć znak dzielący (najczęściej przecinek i średnik), np.: *Przydawki odpowiadają na pytania: jaki?, który?,*

ile?, czyj?, czego?, z czego?. Trzeba rzekomo mówić dokąd?, kiedy idzie o kierunek (np. Dokąd idziesz?), a gdzie?, gdy chodzi o miejsce (np. Gdzie jesteś?).

B. Imiesłowy równoważnik zdania

Od 1993 roku obowiązuje przepis, zgodnie z którym wydziela się przecinkiem każdy imiesłów przysłówkowy (a więc zakończony na -ąc, -wszy, -wszy), nawet jeśli nie stoją obok niego dodatkowe określenia. Reguła ta dotyczy też frazeologizmów w rodzaju *krótko mówiąc, szczerze mówiąc* itd. Wyjątki stanowią tu imiesłowy całkowicie leksykalizowane, takie jak *wyjawszy kogoś, coś*, oraz przypadki, w których omawiany typ równoważnika stoi bezpośrednio po zaimku lub spójniku (np. *Znam ucznia, który nie zastanawiając się długo, podałby sposób rozwiązania tego zadania*).

C. Wypowiedzenia nietypowe

1. Spójniki

Zawsze stawiamy przecinek przed spójnikiem współrzędnym *a*, przed mającymi charakter wtrąconych uzupełnień połączeniami niektórych spójników z innymi wyrazami (*i to, lub raczej, albo lepiej, czy może, ani nawet*), a także przed powtarzаныmi spójnikami współrzędnymi łączącymi człony równorzędne. Przykłady: *Odpocznij, a potem wróć do pracy. Odpocznij, i to porządnie. Albo jedz, albo rozmawiaj.* (Ale: *Jedz lub rozmawiaj z babcią lub z wujkiem*).

Spójnik łączny *i* może mieć charakter wynikowy, wtedy można dać przed nim przecinek lub myślnik, np. *Spadł śnieg – i drogi są śliskie.*

2. Konstrukcje, w których zaimki podobne do względnych nie są oddzielane przecinkiem

Przykłady: *Zrobiłby dla niej nie wiadomo co. Możemy obejrzeć ten film gdzie indziej. Nie wiem gdzie.* Czasem o pozycji przecinka decyduje akcent logiczny: *Nie wiadomo kiedy, przyszedł Wacek. Nie wiadomo, kiedy przyszedł Wacek.*

D. Wyrażenia porównawcze, czyli wyraz porównujący (jak, jako, niż itd.) + treść porównywana

Zasada jest następująca: przed wyrazami porównującymi nie stawia się przecinka, jeśli człon porównawczy ma w zdaniu charakter składnika; stawia się go zaś, gdy człon taki stanowi zdanie podrzędne w zdaniu złożonym. Przykłady: *Jest wyższy niż Piotr. Jest wyższy, niż myślałem.* Oczywiście jest, że zgodnie z ogólnymi regułami wyrażenie porównawcze wydzielimy przecinkiem, jeśli ma ono charakter wtrącenia lub dopowiedzenia. W porównaniach

paralelnych w zasadzie stawia się przecinek, np.: *Zarówno ty, jak i ja. Przyszli tak młodzi, jak starzy.*

E. Pisownia inicjałów

Inicjały tworzy się od pierwszych liter imion i nazwisk; stawia się po nich kropkę, np. *X.Y., N.N.* Spośród dwuznaków w inicjałach zachowuje się tylko *Ch* (nie skraca się do *C*), w przypadku pozostałych zapisuje się tylko pierwszą literę, np. *C.M.* (Czesław Miłosz). Co się tyczy nazwisk wieloczłonowych w inicjałach pomija się łącznik, np. *T.D.M.* (Tadeusz Dołęga-Mostowicz). Między inicjałami dwóch i więcej imion nie stawia się spacji, oddziela się nią natomiast inicjał ostatniego imienia od nazwiska, np. *J.M. Rokita*. Jeśli zaś tylko drugie imię zapisuje się w skrócie, to każdy człon oddziela się spacją, np. *Jan M. Rokita*.

F. Najważniejsze znaki nieliterowe (bliskie znakom interpunkcyjnym)

1. Łącznik, inaczej dywiz – jest krótszy niż myślnik (ma szerokość równą jednej czwartej litery M) i łączy się ze znakiem literowym bezpośrednio (bez spacji), zasadniczo jest znakiem międzywyrazowym; przykłady: *czarno-biały, Pawlikowska-Jasnorzewska, 10-dniowy, w godz. 14-15, tel. 02-235-81-39, Warszawa 00-930, trzecio- i drugorzędni.*
2. Myślnik (szerokość litery M) – oddziela człony samodzielne leksykalnie i składniowo, można postawić obok niego spację (wtedy jest wyraźniejszy) lub nie.
3. Półpauza (szerokość mniej więcej połowy litery M) – kwestia jej stosowania nie jest skodyfikowana, prof. Podracki zaleca jej użycie dla oznaczenia przedziałów czasowych, np. *lata 1970–2006* (choć w tej funkcji może wystąpić też łącznik: *1970-2006*).
4. Ukośnik – przykłady: *100 km/h, 1/2* (ułamek), *ul. Reja 5/10*. Przykłady użycie niepoprawnych: *Zalesie k/Warszawy* (popr. *Zalesie k. Warszawy*), *w/g* (wg).
5. Apostrof – przykłady użycie: *Kennedy'ego, college'u, Solidarność '80.*

G. Spacja

1. W oznaczeniach miar

Stawiamy ją między wartością liczbową a literowym oznaczeniem miary (czyli skrótem), np. *5 proc., 10 km, 98 Hz*. Nie postawimy jej natomiast między liczbą a oznaczeniem miary za pomocą symbolu albo połączenia skrótu i symbolu, np. *5%, 10°C, 35"*. Ponadto w tabelach oznaczenia nieliterowe podaje się

bezpośrednio po wielokropku (np. *...%*), zaś oznaczenia literowe podaje się w oderwaniu od kontekstu liczbowego, więc nie poprzedza się ich wielokropkiem.

2. W zapisie dat

Jeśli miesiąc zapisany jest cyfrą rzymską, dajemy spację po oznaczeniu dnia i miesiąca, np. *12 VIII 2005 r.* Jeśli cyfrą arabską, wówczas je pomijamy, np. *12.08.2005 r.* lub *12.8.2005 r.* Za każdym razem jednak zaznaczamy spację przed skrótem *r.* (=rok). Skróty *p.n.e., n.e., A.D.* są zapisywane bez spacji, np. *44 p.n.e.*

3. W zapisie innych skrótów i skrótowców

Nie stosuje się spacji po skrócie pierwszego wyrazu (ewentualnie też dalszych), zapisywanego z kropką, np. *m.in., sp. z o.o., op.cit., prof.prof.* (=profesorowie), ale spacja będzie konieczna w takim przykładzie: *dr dr* (=doktorowie). Nie postawimy też spacji w skrótowcach i skrótach zapisywanych w języku polskim z reguły bez kropek, np. *PAN, MON, MKOl, PS* (=postscriptum).

Rażące błędy

Prof. Podracki zaproponował też klasyfikację błędów interpunkcyjnych, która może się przydać chociażby przy weryfikacji tłumaczeń. Oto lista 16 typów błędów rażących. (Symbol * = przykłady zdań z błędem interpunkcyjnym; [] – brak danego znaku, [,] – błędnie postawiony dany znak, tu: przecinek).

1. Postawienie znaku interpunkcyjnego na początku wiersza.
2. Brak takowego na końcu wypowiedzenia.
3. Pominięcie przecinka w wypowiedzeniu złożonym, w którym części składowe są połączone bezspójnikowo:
**Ty grasz [] ja śpiewam.*
4. Pominięcie przecinka w wypowiedzeniu złożonym podrzędnie – przed spójnikiem (również z przyimkiem), zaimkiem lub częścią nadrzędną:
**Nie wiem [] co robić. Skoro przyszedł [] popracuje z nami.*
5. Pominięcie przecinka przed imiesłowowym równoważnikiem zdania lub po nim:
**Szedł [] kulejąc. Kulejąc [] szedł.*
6. Pominięcie pierwszego przecinka (lub obu) w wypowiedzeniu złożonym podrzędnie z częścią składową wplecioną:
**Auto [] które oglądał [] było za drogie. Auto, które oglądał [] było za drogie.*
7. W wypowiedzeniu pojedynczym lub złożonym współrzędnie – pominięcie przecinka przed spójnikami takimi, jak np. *ale, lecz, więc, czyli*, a także postawienie go przed takimi, jak np. *i, oraz, albo, lub, ani*:
**Myszę [] więc jestem. Czyta [,] i notuje.*

8. Pominięcie przecinka w zdaniu złożonym porównawczym:
**Jest wyższy [] niż myślałem.*
9. Postawienie innego znaku dzielącego po skrócie wymagającym kropki lub po takim, po którym kropki się nie stawia:
**np[:], nr[:], zamiast np., nr*
10. Brak kropki po skrócie, po którym należy ją postawić, lub postawienie jej po skrócie, po którym się jej być nie powinno:
cdn[], mgr[.], zamiast cdn., mgr
11. Brak przecinka między równorzędnymi składnikami szeregu (częściami zdania), którego części składowe nie są połączone spójnikami, oraz między składnikami powtórzonymi:
**Przybyłem [] zobaczyłem [] zwyciężyłem. Mówił długo [] długo.*
12. Brak dwukropka przed przytoczeniem czyichś słów:
**Pamiętamy zalecenie Mickiewicza [] „Mierz siły na zamiary”.*
13. Brak dwukropka przy wymienianiu tytułu dzieła, nazwy, terminu, jeżeli nie są one w tekście wyróżnione w inny sposób (np. kursywą lub cudzysłowem):
**Wyraz [] nauka jest wyrazem polskim, a nie obcym.*
14. Brak otwierającego i zamykającego myślnika (bądź nawiasów lub przecinków), ujmującego wyrazy lub wypowiedzenia wtrącone:
**Twoje dowcipy [] wybacz [] wcale mnie nie bawią.*
15. Brak myślników (lub myślnika), wydzielających człony wtrącone w cytowany tekst oraz tekst odautorski w partiach dialogowych:
**Już nad głową – pisał Herbert – wznosi się srebrne larum gwiazd.*
16. Brak cudzysłowu w tytułach publikacji, cytowanych wyrazach, zdaniach i wyrażeniach, jeżeli nie są one wyróżnione inaczej (np. kursywą):
**Przeczytał artykuł A. Szostkiewicza pt. [] Życie po życiu [], zamieszczony w [] Polityce [].*

Pozostałe błędy zaliczają się do drugorzędnych. Przy ocenie tekstu trzy tego typu błędy traktowalibyśmy jako jeden rażący.

Interpunkcja i życie

Nasz gość podał szereg przykładów błędów interpunkcyjnych, które wprowadziły zamieszanie w życiu obywateli i interpretatorów prawa, a nawet takich, których stawką mogłoby być ludzkie życie, jak np. w słynnym tekście telegramu: *powiesić nie można uwolnić*, gdzie wybór miejsca postawienia przecinka ma nader poważne konsekwencje dla oskarżonego. W 2003 r. Trybunał Konstytucyjny badał, w którym miejscu jednego z artykułów k.k. powinien znajdować się przecinek: „kto powoduje ciężki uszczerbek na

zdrowiu w postaci ciężkiej choroby nieuleczalnej lub długotrwałej, choroby realnie zagrażającej życiu” (aktualne brzmienie przepisu) czy „kto powoduje ciężki uszczerbek na zdrowiu w postaci ciężkiej choroby nieuleczalnej lub długotrwałej choroby realnie zagrażającej życiu” (jego pierwotne brzmienie). Od interpretacji interpunkcji zależeć więc będzie kwalifikacja prawna czynu, do którego stosuje się przytoczony artykuł.

Dodajmy na pocieszenie, że piszący ma jednak pewien margines swobody. Czasem wybór typu interpunkcji (bądź jej brak) może wynikać z intonacji bądź wewnętrznej logiki, którą chcemy nadać tekstowi. W każdym razie wszystkie poniższe przykłady są poprawne.

Widziałem psa, biegnącego ulicą. Widziałem psa biegnącego ulicą.

Powinna przyjść też Kasia, to jednak nie jest pewne.

Powinna przyjść też Kasia; to jednak nie jest pewne.

Powinna przyjść też Kasia. To jednak nie jest pewne.

Niestety znów pada. Niestety, znów pada. Niestety – znów pada.

Z historii polskiej interpunkcji

Średniowiecze – wraz z alfabetem łacińskim Polacy przejmują i znaki interpunkcyjne

1789 – pierwsza kodyfikacja naszej interpunkcji, zawarta w „Gramatyce dla szkół narodowych” Onufrego Kopczyńskiego (autor m.in. wymyślił i utrwalił nazwy: przecinek, pytajnik, cudzysłów oraz – na określenie znaków interpunkcyjnych – znamiona pisarskie, które ostatecznie się nie przyjęły)

od 1830 – karierę robi określenie: znaki przecinkowe, ukute przez F. Bentkowskiego

XIX/XX w. – pojawiają się i upowszechniają nazwy: znaki interpunkcyjne oraz interpunkcja (z ang.)

1917 – pojawia się najpóźniejszy termin interpunkcyjny: wielokropek (wprowadzony przez Stanisława Szobera, a upowszechniany przez Stanisława Jodłowskiego)

1936 i 1955 – zasadniczo obowiązujące do dziś „Zasady pisowni polskiej i interpunkcji”, przygotowane przez Jodłowskiego i zatwierdzone 20 stycznia 1956 r. uchwałą Komitetu Językoznawstwa PAN

Na podstawie tekstu prof. Jerzego Podrackiego

Damian Weymann

Komitetu

damian.weymann@cor.europa.eu

tel.: +32 2 546 8128